

BEYNƏLXALQ İNVESTİSİYA HÜQUQUNUN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Malik Ramazanzadə*

Xülasə

Beynəlxalq investisiya hüququ dövlətlərarası müqavilə qaydasında hüquqi cəhətdən bərkidilmiş hüquq normalarının, qaydaların məcmusu kimi çıxış edir. Bu aspekt dövlətlərin və beynəlxalq hüququn başqa subyektləri arasında ictimai münasibətlərin bütün kompleksini nizama salır. Beynəlxalq dövlətlərarası çoxtərəfli və ikitərəfli münasibətlər beynəlxalq investisiya hüququnun predmetidir. Beynəlxalq investisiya hüququnun məqsədi beynəlxalq xarakterli investisiya fəaliyyəti iştirakçılarının hüquqi münasibətlərinin hərtərəfli tənzimlənməsidir. İştirakçılar dedikdə, dövlətlər, beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar, investorlar nəzərdə tutulur.

Açar sözlər: *investisiya, beynəlxalq investisiya hüququ, xarici investisiya münasibətləri, əlverişli biznes mühiti, Beynəlxalq Məhkəmə.*

Müasir beynəlxalq investisiya hüququ tarixən beynəlxalq adət hüququnda əcnəbilərin hüquqlarının müdafiəsi şəklində yaranmış və artıq XIX əsrdən beynəlxalq müqavilələrdə hüquqi baxımdan təsbit olunmağa başlamışdır. Yarandığı gündən bəri beynəlxalq hüquq qəbul edən ölkədə əcnəbilərin əsas hüquqlarına hörmət etməyi öhdəlik kimi müəyyən etmişdir. Bu zaman iki əsas prinsipə riayət olunmalıdır: 1) qəbul edən dövlət əcnəbilərlə münasibətlərdə ədalətli və bərabər hüquqlu rejim təmin etməlidir; 2) əcnəbilərin mülkiyyətini əsassız müsadirələrdən qorumalıdır. Ancaq buna baxmayaraq, tarixi reallıq belə idi ki, milli iqtisadi subyektlərin statusu ilə müqayisədə xaricilərin hüquqi statusu çox zaman pozulurdu. Buna görə də artıq XIX əsrin ortalarında xarici investisiyaların beynəlxalq əsasları beynəlxalq adət hüququ norma və qaydalarına uyğun olaraq formalaşmağa başlamışdır.

Beynəlxalq investisiya hüququ əsasən müqavilə və qeyri-müqavilə xarakterli hüquqi mənbələrin məcmusundan ibarətdir. XX əsrin ortalarından başlayaraq tədricən müqavilə normaları xarici investisiyaların beynəlxalq hüquqi rejiminin möhkəmləndirici əsasına çevrildi. Bununla belə, dissertasiya işində də qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri beynəlxalq investisiyaların hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri beynəlxalq müqavilə praktikasında "ədalətli və bərabər rəftar" standartı qismində öz məntiqi müəyyənliyini tapa bilmişdir. Bu standart beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə əsaslanaraq, qəbul edən dövlətin ərazisində xarici investisiyaların qorunmasında birbaşa deyil, dolay funksionarı yerinə yetirir.

Müqavilə və qeyri-müqavilə normalarını öz qanadı altında birləşdirən beynəlxalq investisiya hüququ, qəbul edən dövlətin və investorun maraqlarının qarşılıqlı faydalı balansını yaratmağa, onların uyğunlaşma əlaqəsini təmin etməyə yönəlmişdir.

* Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı

Beynəlxalq investisiya hüququnun ayrıca, xüsusi sahə kimi ayrılması başqa alimlər tərəfindən də dəstəklənmişdir. Bu sahəyə bilavasitə aid olan normaların və institutların sayı kifayət qədər əhəmiyyətli olmuşdur. Q.K.Dmitrieva hesab edir ki, beynəlxalq investisiya hüququ beynəlxalq iqtisadi hüququn sərbəst subsahəsidir, xüsusilə əgər dövlətlərin iqtisadiyyatının inkişafında xarici investisiyaların qiymətini nəzərə alsaq, bu sahə tez bir zamanda inkişaf etmişdir [1, s.396-399].

Postsovet məkanında əksər müəlliflər beynəlxalq iqtisadi hüququnun mövcud sistemində beynəlxalq investisiya hüququ ilə yanaşı, beynəlxalq ticarət hüququ, beynəlxalq nəqliyyat hüququ, beynəlxalq maliyyə hüququ və beynəlxalq texnologiya hüququ kimi sahələri də fərqləndirirlər.

Bu subsahələrdən hər biri iqtisadi münasibətlərin konkret sferasını nizama salan beynəlxalq hüquq normalarının sistemini təşkil edir. Bütün bu subsahələrin hamısı, nizamasalmanın ümumi obyektini, ümumi məqsəd və prinsiplərlə birgə beynəlxalq ümumi hüququn vahid sahəsi olan beynəlxalq iqtisadi hüququ təşkil edirlər.

Beynəlxalq iqtisadi hüququn sistemində sərbəst subsahə kimi beynəlxalq investisiya hüququnun ayrılması, artıq qeyd edildiyi kimi, milli iqtisadiyyatların və bütövlükdə dünya bazarının fəaliyyətində xarici investisiyaların xüsusi rolu ilə şərtlənir. Yenə belə bir faktı vurğulayaq ki, müasir dövrdə xarici investisiyalar daha əhəmiyyətli rol oynayır, nəinki əmtəə və xidmətlərlə (hətta birlikdə götürülmüş şəkildə belə) beynəlxalq ticarət.

Başqa sözlə desək, XX yüzillikdə hökmranlıq etmiş əmtəələrlə ticarət xidmətlərlə ticarətlə yerini dəyişmiş və XXI əsrin başlanğıcından başlayaraq öz yerini kapitalın transsərhəd hərəkəti dövrünə verdi. Bu gün beynəlxalq cəmiyyət anlayır ki, investisiya münasibətləri və kapitalın qlobal hərəkəti beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə həlledici qiymətə (məənaya) malik amil rolunda çıxış edir.

Xarici investisiya münasibətlərinin hüquqi təbiəti ondadır ki, onlar xüsusi hüquqi nizamasalmaya ehtiyac duyurlar. Xarici investisiya münasibətləri, öz növbəsində xüsusi-hüquqi xarakterə malik olaraq, eyni zamanda publik-hüquqi nizamasalmaya ehtiyac duyurlar. Yeri gəlmişkən, məhz bu məsələ bizim elmi araşdırmamızın əsas məqsədlərindən biridir. Başqa sözlə, ilk baxışdan münasibətlərin çoxaspektli kompleksi nəzərə çarpır, hansıların ki, iştirakçıları öz hüquqi mənşəyinə görə fərqlənirlər.

Aktiv beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı kontekstində fundamental beynəlxalq hüquqi problemlərdən biri dövlətlərin suverenliyi problemi. Dövlətlər beynəlxalq hüququn əsas subyektləridir, bütün digər qurumlar, daha çox və ya daha az dərəcədə törəmə subyektlər olmaqla dövlətlərin tabeliyində çıxış edirlər. Qloballaşma prosesi obyektiv şəkildə dövlətin tənzimləyici funksiyalarının zəifləməsinə gətirib çıxarır ki, bu prosesin də nəticəsində dünya miqyasında xarici investisiyaların sərbəst dövriyyəsi şəraitində dövlətlər milli maraqları effektiv şəkildə qorumaq iqtidarında deyillər.

Suverenliyin klassik anlayışına xas olan qanunların mütləq səviyyəsinə qaldırılması dövlət suverenliyinin hüquqi məzmunununun sırf formal anlayışdır.

Əslində beynəlxalq hüququn bu fundamental kateqoriyasının hüquqi mahiyyəti daha mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Beynəlxalq təşkilatlarda könüllü ifadə yolu ilə dövlətlərin iştirakı genişlənilir, lakin bu proses inkişaf etməkdə olan dövlətlərin səlahiyyətlərini məhdudlaşdırmır, əksinə öz maraqlarını beynəlxalq hüquqi vəsi-tələrlə müdafiə etməyə imkanlar yaradır. Dövlət suverenliyi haqqında müasir anlayışın əsası tək-cə müstəqillik deyil, həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf edən dövlətlərin qarşılıqlı asılılığıdır.

Beynəlxalq investisiya hüququnun mərkəzi elementi xarici investisiyaların beynəlxalq hüquqi rejimidir. Beynəlxalq investisiya hüququ, hüquqi tənzimlə-mənin iki sistemi - beynəlxalq hüquq və milli hüquq əsasında, onların qarşılıqlı təsiri şəraitində inkişaf edir. Müəllif xarici investisiya sahəsində mövcud beynəlxalq hüquqi aktlar sistemində müəyyən nöqsanların olmasını və əsaslı şəkildə yenidən işlənməli olması barədə tezisləri əsaslandırır. Xarici elementin iştirakı ilə investisiya fəaliyyətinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi prosesində islahat-ların ən perspektivli istiqaməti çoxtərəfli xarakterli və universal beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində beynəlxalq tənzimləmə mexanizmlərinə tədricən keçid pro-sesi olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq investisiya münasibətlərinin subyektləri hər zaman sahibkarlar rolunda çıxış etmirlər, yəni maddi və ya qeyri-maddi ifadədə əmlak faydalarının (yəni investisiyaların) sərəncamçıları olurlar.

Hüquq elmində indiyə qədər beynəlxalq hüquq sistemində beynəlxalq investisiya hüququnun yerinə dair ümumi fikirlər yoxdur. Postsovet məkanı ölkə-lərinin əksər hüquq ədəbiyyatlarında mövcud olan yanaşmaya görə, investisiya qanunvericiliyi müxtəlif sahələr üzrə normaları özündə birləşdirən qanunverici-liyin kompleks sahəsidir, buna görə investisiya hüququ müstəqil predmetə və hüquqi nizamasalma metoduna malik deyil və bu baxımdan da hüququn müstəqil sahəsi ola bilməz. Beynəlxalq investisiya hüququ geniş mənada həm beynəlxalq ümumi, həm də beynəlxalq xüsusi hüquq sistemində kompleks sahə olmaq-la, əsas hüquq sahələri ilə yanaşı mövcud olur və hüquq sistemində xüsusi yer tutur [4, s.321-323].

Beynəlxalq investisiya hüququnun mənbələrinin təhlilinə keçməzdən öncə bəzi təsnifatların aparılması məqsəduyğun hesab edilir, çünki müəyyən bir hüquq sahəsinin mənbələrinin hər hansı bir təhlili istiqaməti və nəticəsinə təsir göstərən müəyyən parametrlərdən istifadə olunur. Beynəlxalq investisiya hüququnda müvafiq parametrlər: birincisi, beynəlxalq investisiya hüququnun anlayışı; ikincisi, beynəlxalq investisiya hüququna sosioloji və ya peşəkar nöqtəyi-nəzərdən baxış; üçüncüsü, beynəlxalq investisiya hüququnun fokuslandığı insti-tusional kontekst daxildir. Hər üç aspekt beynəlxalq investisiya hüququnun mənbəyi hesab olunan və beynəlxalq investisiya hüququnun beynəlxalq hüquq mənbələrinin ümumi qəbul edilmiş modelinə nə dərəcədə uyğun olması və ya fərqli olması barədə çox fərqli fikirlərə səbəb ola bilər.

Yuxarıda qeyd edilən üç parametrdən birincisinə, yəni anlayış məsələsinə diqqət yetirək. Beynəlxalq investisiya hüququnun anlayışı ilə bağlı ədəbiyyatda

fərli fikirlər mövcuddur. Beynəlxalq investisiya hüququnun mənbələri ilə əlaqəli Professor Xorxe E.Vinyales bu hüquq sahəsinə anlayış verərkən, onu "beynəlxalq (və ya xarici) investisiyalara aid hüquq", "xarici investisiyalarla əlaqəli hüquq" və ya "xarici sərmayələri tənzimləyən hüquq" kimi müəyyən edir. [6, s.1070-1075] Biz burada xarici investisiyalarla əlaqəli beynəlxalq hüquq mənbələrini araşdırmışıq. Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, daxili və beynəlxalq hüquq birlikdə xarici investisiyalarla əlaqəli münasibətlərin tənzimlənməsində həm xarici investisiya layihələrinin qurulmasında, həm də investisiya mübahisələrinin həllində hüquqi əsas yaradırlar [5, s.158-181]. Buna baxmayaraq, beynəlxalq investisiya münasibətlərinin tənzimlənməsinin beynəlxalq və milli hüquqi mənbələri arasındakı konseptual fərq qalmaqdadır.

İkinci parametr sosioloji və ya peşəkar nöqtəyi-nəzərdən beynəlxalq investisiya hüququnun mənbələrinin araşdırılmasıdır. Bu parametrin mahiyyəti ondadır ki, bəzi müəlliflər beynəlxalq investisiya hüququnun beynəlxalq ümumi hüququn sahəsi, digərləri isə beynəlxalq kommertiya arbitrajının tərkib hissəsi kimi qəbul edirlər [3, s.55]. Məsələn, beynəlxalq kommertiya arbitrajına yaxın hüquqşünaslar beynəlxalq investisiya hüququ normalarına investisiya mübahisələrinin arbitraj yolu ilə həlli kontekstində qiymət verməyə çalışırlar.

Publik-beynəlxalq hüquqi baxış beynəlxalq investisiya münasibətlərinin mahiyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquqa və ən əsası da investisiya müqavilələri hüququna yönəlmişdir [2, s.9-38].

Nəhayət, institusional kontekstdən mənbə təhlili. İnstitusional parametrdə investisiyanı tənzimləyən substantiv beynəlxalq hüququn necə tətbiq olunduğuna diqqət yetirilir. Beynəlxalq hüquq çərçivəsində investisiya mübahisələri bəzən Beynəlxalq Məhkəmədə dövlətlərarası arbitraj yolu ilə həll edilsə də, bu nadir hallarda baş verir. Əksər hallarda investor və dövlət arasındakı mübahisə arbitraj yolu ilə beynəlxalq hüquqi norma əsasında nizama salınır.

Beləliklə, xarici investisiyaların hüquqi rejiminin formalaşma və inkişafı öz uzun təkamül yolunu keçmişdir. Beynəlxalq investisiya hüququnun meydana çıxması əsasında milli kapitalın öz ilkin yerindən kənara çıxışı dayanır ki, bu da öz-özlüyündə obyektiv iqtisadi xarakter daşıyır. Öz mahiyyətinə görə istənilən kapital öz yerini bərkidəndən sonra, daha çox fayda gətirmək naminə yeni ərazilər, yeni məkanlar axtarır.

Əlverişli biznes mühiti üçün iqtisadi, maliyyə və vergi tədbirləri ilə yanaşı, inzibati, idarəetmə kimi sferalarda da əhəmiyyətli dəyişikliklərin aparılması zəruridir. Başqa sözlə desək, xarici investor üçün sabit, şəffaf bir dövlətə investisiya yatırmaq daha ağılabatan görünür. Bunun üçün ilk növbədə növbəti tədbirlər həyata keçirilməlidir: a) dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanı davam etdirməklə və müxtəlif formalı beynəlxalq, regional və ikitərəfli əməkdaşlıqlarda iştirak etməklə təhlükəsizlik ideyalarını möhkəmləndirmək, demokratik islahatları dəstəkləmək, siyasi sabitliyi təmin etmək, həmçinin inam yaradılması və fəvqəladə hallarla əlaqədar effektiv planların hazırlanması istiqamətində görülən tədbirləri dəstəkləmək; b) təyin edilmiş müddətlər ərzində qanunvericiliyi şəffaf proseslər

və özəl sektorla açıq dialoqlar vasitəsilə dəyişdirməklə onun sabitliyini qoruyub saxlamaq; c) elektron idarəetmə, inzibati qərarların nəşri və icmalı, həmçinin azad və müstəqil media vasitəsilə şəffaflığı ən yüksək səviyyədə saxlamaq; ç) ədalətli və müsabiqəli tenderlərin, açıq özəlləşdirmənin, özəl sektorla sistematik dialoqların keçirilməsi yolu ilə yaxşı idarəetməni təmin etmək.

Güclü biznes və investisiya mühitini dəstəkləyən hüquqi şəraitin yaradılmasında əhəmiyyətli məsələlərdən biri də qanunvericiliyin sabit olmasıdır. Daim dəyişən qanunvericilik investorların öz gəlirlərini planlaşdırmağa mənfi təsir göstərir. Üstəlik mühasibat və audit işi, ətraf mühitə təsir və işçi qüvvəsinin idarə edilməsi kimi biznes fəaliyyətlərinə dair qaydaların dəyişməsi investorun xərclərini artırır. Bundan əlavə cari şərait əlverişli olsa belə, qeyri-sabit qanunvericilik mühiti investorlarda əlverişsiz şəraitin yaranacağı riskinin hədsiz böyük olması hissini yarada bilər ki, bu da onları investisiya yatırmaq fikrindən daşındır.

İstinadlar:

1. Международное публичное право. Отв. ред. К.А.Бекяшев. М.: БЕК, 1996, 570 с.
2. Andrea K. Bjorklund., August Reinisch. International Investment Law and Soft Law. Cheltenham: Edward Elgar, 2012. 352 p.
3. Anthea Roberts. Clash of Paradigms: Actors and Analogies Shaping the Investment Treaty System // American Journal of International Law, N 107, 2013, p. 45–94.
4. Gazzini Tarcisio, Eric De Brabandere. International Investment Law. The Sources of Rights and Obligations. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, 337 p.
5. Hege E.Kjos. Applicable Law in Investor-State Arbitration: The Interplay Between National and International Law. Oxford: Oxford University Press, 2013, 314 p.
6. Jean d'Aspremont, Samantha Besson, Sévrine Knuchel. The Oxford Handbook of the Sources of International Law. Oxford: Oxford University Press, 2017, 1171 p.

SPECIFIC FEATURES OF INTERNATIONAL INVESTMENT LAW

Malik Ramazanada*

Abstract

International investment law is a set of legal norms and rules legally established in the form of interstate agreements. This aspect regulates the whole complex of public relations between states and other subjects of international law. International multilateral and bilateral relations are the subject of international investment law. The purpose of international investment law is to comprehensively regulate the legal relations of participants in international investment activities. By participants, we mean states, international intergovernmental organizations, investors.

Keywords: *investment, international investment law, foreign investment relations, favorable business environment, International Court of Justice.*

* Ph.D Candidate, Baku State University

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРАВА

Малик Рамазанзаде*

Резюме

Международное инвестиционное право - это совокупность правовых норм и правил, юридически установленных в форме межгосударственных соглашений. Этот аспект регулирует весь комплекс общественных отношений между государствами и другими субъектами международного права. Международные многосторонние и двухсторонние отношения являются предметом международного инвестиционного права. Целью международного инвестиционного права является комплексное регулирование правоотношений участников международной инвестиционной деятельности. Под участниками мы понимаем государства, международные межправительственные организации, инвесторов.

Ключевые слова: *инвестиции, международное инвестиционное право, отношения с иностранными инвестициями, благоприятная бизнес-среда, Международный Суд.*

* Докторант Бакинского государственного университета